

LUKASZ JASTRZĄB
Poznań

POZNAŃSKI CZERWIEC 1956 ROKU W ŚWIETLE BADAŃ NAD STRATAMI OSOBOWYMI

O Poznańskim Czerwcu 1956 r. można oficjalnie mówić i dyskutować od 1981 r. i wydawać by się mogło, że większość spraw i wątków tych wydarzeń zostało już wyjaśnionych. Okazuje się jednak, że obraz Poznańskiego Czerwca 1956 r., jaki wyłonił się z przeprowadzonych badań nad stratami osobowymi tych wydarzeń, różni się niekiedy od powszechnie przyjętego, chociaż jest równie tragiczny i przynębiający. I bynajmniej nie zmniejsza odpowiedzialności systemu za to, co się stało.

W dniu 28 czerwca 1956 r. na ulicach Poznania miały miejsce wydarzenia, w których zginęli ludzie, a wielu zostało rannych, przy czym większość ofiar była przypadkowa. Od pewnego czasu daje się zauważyć rosnącą tendencję do wyolbrzymiania martyrologii Poznańskiego Czerwca 1956 r. poprzez manipulowanie liczbą zabitych i rannych. Od kilku lat moje zainteresowania tematyką Poznańskiego Czerwca 1956 r. koncentrowały się wokół zagadnień dotyczących strat osobowych¹. Do podjęcia takich badań skłoniła mnie literatura dotycząca tych zdarzeń, w której napotkałem na budzące sprzeciw niejasności kwalifikacyjne, błędy obliczeniowe, powierzchownie sporządzane listy osób zabitych i rannych, oparte często na nieuzasadnionych ustaleniach, które – poza ustnymi relacjami niezgodnymi z autorytatywnymi źródłami – nie miały potwierdzenia w źródłach.

Podstawą materiałową pracy były archiwalia takie, jak m. in.: Archiwum Urzędu Stanu Cywilnego w Poznaniu, archiwa parafialne, szpitalne, cmentarne, Instytutu Pamięci Narodowej (IPN), wojskowe i inne. Najpoważniejszym problemem po zgromadzeniu danych archiwalnych dotyczących strat osobowych w Poznańskim

¹ Efektem badań jest doktorat obroniony w grudniu 2005 r. w Instytucie Historii UAM w Poznaniu, napisany pod kierunkiem prof. dr. hab. Wiesława Olszewskiego. Doktorat został wydany drukiem: Ł. Jastrząb, „Rozstrzelano moje serce w Poznaniu”. *Poznański Czerwiec 1956 r. – straty osobowe i ich analiza*, wyd. I, Wydawnictwo Comandor, Poznań 2006, 311 ss.

Czerwcu 1956 r. było ich pełne zewidencjonowanie, a następnie zweryfikowanie nazwisk, dat urodzenia, miejsca zamieszkania, okoliczności śmierci lub zranienia, miejsca pobytu w szpitalach lub pogrzebania itp. Wymagało to odwołania się do Urzędu Stanu Cywilnego jako instytucji mającej ustawowe kompetencje i oficjalne obowiązki w zakresie szczegółowej ewidencji zmarłych. Dzięki archiwaliom USC udało się odnaleźć klucz do ustalenia wiarygodnej listy strat osobowych Poznańskiego Czerwca 1956 r. oraz do odtworzenia miejsc i okoliczności tych strat. Tym samym po raz pierwszy udokumentowano ofiary śmiertelne Poznańskiego Czerwca 1956 r., likwidując dotychczasową dowolność w tworzeniu list zabitych.

Wieloletnie badania pozwoliły również na przedstawienie nowych wersji niektórych wydarzeń, a powstałe w toku badań nad stratami osobowymi rekapitulacje rzuciły całkiem nowe światło na fakty – wydawać by się mogło – dobrze znane i czasami wręcz dogmatyczne. Otóż nie jest do końca pewne, że na ul. Jana Kochanowskiego jako pierwsi zaczęli strzelać funkcjonariusze Wojewódzkiego Urzędu/s Bezpieczeństwa Publicznego (WUd/sBP). W tłumie przybyłym pod gmach WUd/sBP mogła być już broń, z której oddano śmiertelny strzał w kierunku por. Kazimierza Graji. Wcześniej, z podążającego z ul. Młyńskiej, uzbrojonego tłumu, oddano śmiertelne strzały do Sylwestra Boronia i Czesława Milanowskiego. Pierwsze strzały ze skutkiem śmiertelnym na pewno padły ze strony demonstrantów, co wcale nie wyklucza możliwości oddania serii ostrzegawczych przez pracowników WUd/sBP. Dyskusja o odpowiedzialności za „pierwszy strzał” wydaje się czasami zupełnie bezprzedmiotowa. Sprowadzanie winy i odpowiedzialności za Poznański Czerwiec 1956 r. do kwestii „pierwszego strzału” jest myśleniem błędnym, bo jeśli nawet „pierwszy strzał” padł ze strony demonstrantów, to nie zmniejszył odpowiedzialności systemu za przeszło dekadę stalinizmu.

Udało się natomiast w miarę klarownie wyjaśnić proces decyzyjny dotyczący rozkazu użycia broni, wskazując na ppłk Feliksa Dwojaka, kierownika WUd/sBP jako tego, który wydał bezpośredni rozkaz strzelania, po wieloetapowych konsultacjach z władzami zwierzchnimi. Czas największych starć przypadł na okres po wkroczeniu 2 Korpusu Pancernego, między godziną 16.00 a 19.00. Na podstawie analizy czasowej odniesionych obrażeń przez demonstrantów i przedstawicieli władzy, wymiana strzałów zakończyła się we wczesnych godzinach porannych dnia 29 czerwca 1956 r., zatem na pewno nie można mówić o trzydniowych walkach ulicznych, jak to często spotyka się w literaturze przedmiotu.

Badania wykazały, że pomimo iż centralnym punktem wydarzeń był gmach WUd/sBP przy ul. Jana Kochanowskiego, więcej osób zostało zabitych i rannych poza rejonem walk na ul. Jana Kochanowskiego, np. w takich odległych punktach miasta jak ul. Jana Ostroroga. Ma to związek z funkcjonowaniem stanowisk ogniowych rozsianych po całym mieście, z których strzelano do ludności cywilnej. Stanowiska te obsadzane były przez osoby cywilne, które weszły tego dnia w posiadanie broni. O strzelaniu cywilów do przechodniów pisał już w 1981 r.

Andrzej Choniawko. Nader wątpliwe są jednak pojawiające się w literaturze tezy o „UB-owskich” snajperach, strzelających do ludzi w celu prowokacji². Zagadnienie to poruszyli w 1996 r. m. in. sędzia Wojciech Augustyniak z ówczesnej OKBZpNP³ i Jan Sandorski na konferencji zorganizowanej przez Instytut Historii UAM oraz Edmund Makowski na konferencji zatytułowanej „Poznański Czerwiec w świadomości i historii”⁴. Prowokator-snajper oddaje strzał i ucieka, a nie pozostaje przez kilka godzin np. na wieży i strzela do momentu, aż mu się skończy amunicja lub zostaje złapany. Działalność takich strzelców potęgowałoby tylko rozruchy, a władzy zależało na jak najszybszym zdławieniu konfliktu, o czym świadczy wprowadzenie do miasta wojska w sile czterech dywizji. Przebieg wydarzeń Poznańskiego Czerwca 1956 r. był dla władz ogromnym zaskoczeniem i nie należy się raczej dopatrywać działań prowokacyjnych, nakręcających spiralę tragicznych zdarzeń. Można też ostrożnie odnieść się do argumentu, że o ile w pierwszej fazie zajęć działalność snajperów miała być uzasadnieniem wprowadzenia wojsk pacyfikujących do Poznania, to w godzinach popołudniowych i wieczornych, gdy w Poznaniu były już dwie dywizje pancerne, taki cel istnienia snajperów-prowokatorów można uznać za wątpliwy. Aktualna wiedza i stan badań nie pozwalają jasno i precyzyjnie udowodnić tezy o snajperskiej prowokacji ze strony władz.

Z ustaleń, dotyczących okoliczności śmierci i odniesionych obrażeń, wyłania się najtragiczniejszy obraz Poznańskiego Czerwca 1956 r. Drobiazgowa analiza zapisów archiwalnych, dokumentów i relacji wskazuje, że aż 84% zabitych poniosło śmierć w okolicznościach zupełnie przypadkowych, w ogóle niezwiązanych z walkami zbrojnymi, a ponad 70% ofiar śmiertelnych nie brało nawet udziału w porannej demonstracji przed Zamkiem. Tylko jedna ofiara śmiertelna zginęła trzymając broń w ręku, udział dwóch pozostałych w walce jest tylko prawdopodobny. Ten fakt stawia pod znakiem zapytania powstańczy charakter Poznańskiego Czerwca 1956 r. W Poznańskim Czerwcu 1956 r. ginęli ludzie idący do pracy, do domu, wracający z zakupami. Jeżeli chodzi o okoliczności zranień, to na 384 udokumentowanych przypadków aż 121 nie miało charakteru ran postrzałowych – były to złamania, otarcia, skaleczenia, siniaki. Z tej liczby aż 107 przypadków odnotowano poza rejonem głównych walk, jakim była ul. Jana Kochanowskiego i ulice przyległe.

² W. Augustyniak, J. Sandorski, *Prawne aspekty odpowiedzialności za Poznański Czerwiec 1956*, w: *Przełomowy rok 1956. Poznański Czerwiec. Polski Październik. Budapeszt. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej, Poznań 26-27 czerwca 1996 roku*, pod red. S. Jankowiaka i E. Makowskiego, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1998, s. 142.

³ Okręgowa Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu.

⁴ E. Makowski, *Poznański Czerwiec – publikacje, pytania, wątpliwości*, w: *Poznański Czerwiec w świadomości i historii*, pod red. A. Górnego, wyd. I, Związek Powstańców Poznańskiego Czerwca 1956 r. „Niepokonani”, Wydawnictwo WiS, Poznań 1996, s. 109-111.

Każę to powątpiewać w zasadność uznania większości tych obrażeń za powstałe w wyniku wydarzeń Poznańskiego Czerwca 1956 r.

W zajściach śmierć poniosło 15 osób w wieku do 18 lat. Wszystkie ofiary z tej kategorii wiekowej były czysto przypadkowe, żadna z nich nie brała czynnego udziału w zajściach. Zginęli najczęściej stojąc w tłumie lub w drodze do domu. Jednak tylko o jednym przypadku śmiertelnym napisano mnóstwo artykułów, opracowań, wspomnień, a nawet wierszy. Mowa tu o legendarnej śmierci Romana Strzałkowskiego, wokół której narosło mnóstwo nieprawdopodobnych historii i mitów. W trakcie badań okazało się, iż nie można w 100% wyjaśnić, co Roman Strzałkowski robił w tym dniu na ul. Jana Kochanowskiego, jest też wielce prawdopodobne, iż legendarne wydarzenie z przejściem sztandaru narodowego przez tego chłopca, nie miało w ogóle miejsca, a przynajmniej nie było ono z udziałem Romana Strzałkowskiego i nie dokonało się w okolicznościach przedstawianych w relacjach. Nie przeprowadzono w 1956 r. badań balistycznych i – co najważniejsze – ciało Romana Strzałkowskiego znaleziono w innym miejscu niż padł strzał, co sprawia, że absolutnie nie można ustalić trajektorii lotu śmiertelnej kuli. Mógł np. wychylać się przez okno i otrzymać postrzał z dołu, z podwórza garażowego i następnie zostać przeniesiony na parter budynku garaży WUd/sBP, gdzie został znaleziony. Przebadane dowody i dokumenty nie wskazują na okoliczności śmierci, do których, poprzez legendę, jesteśmy przyzwyczajeni, a wspomnienia świadków relacjonujących ostatni dzień życia Romana Strzałkowskiego są niespójne, wzajemnie się wykluczające. Dochodziło często do przypadków, że ta sama osoba w trzech relacjach publikowanych w tygodniowych odstępach przedstawiała zupełnie odmienne wersje wydarzeń. Chłopiec jest niewątpliwie symbolem Poznańskiego Czerwca 1956 r., ale należy bardzo ostrożnie pisać o jego wielkim bohaterstwie, gdy nie wiadomo jaki był faktyczny udział Romana Strzałkowskiego w demonstracji, ani jak naprawdę zginął. Tym samym też dyskusja o przeniesieniu jego prochów na poznańską Skalkę lub Cmentarz Zasłużonych Wielkopolan może budzić wątpliwości⁵.

Jednym z najbardziej spornych problemów Poznańskiego Czerwca 1956 r. jest liczba zabitych i rannych. W literaturze przedmiotu dominuje stała tendencja do zawyżania liczby strat osobowych Poznańskiego Czerwca 1956 r. Można odnieść wrażenie, że wraz ze wzrostem liczby strat autorzy niektórych publikacji chcieliby podnieść znaczenie martyrologiczne wydarzeń poznańskich. Ustalona przeze mnie liczba 57 osób zabitych jest i tak bardzo wysoka, jak na kilka godzin działań zbrojnych. Według aktualnego stanu badań (2006 r.) – lista 57 zabitych, jest póki co zamkniętym imiennym wykazem ofiar śmiertelnych Poznańskiego Czerwca 1956 r. Może ona ulec zmianie w absolutnie wyjątkowych przypadkach nieprzekraczają-

⁵ Patrz np. P. Bojarski, *Romek na Skalkę?*, „Gazeta Wyborcza” nr 230 (4741), 30 IX 2004, dodatek „Poznań”, s. 1.

cych 1-3 osób. Różnica między liczbą 57 a wcześniejszymi opracowaniami spowodowana jest m. in. tym, że na poprzednich listach umieszczano osoby, które zmarły w szpitalu 28 czerwca 1956 r., a przyczyną śmierci była np. białaczka. Odpada argument o fałszowaniu dokumentacji medycznej – gdyż większość z tych osób została przyjęta do szpitala na grubo przed 28 czerwca 1956 r. i zmarła właśnie w dniu zamieszek. U niektórych zabitych nazwiska zostały błędnie odczytane albo zostali zidentyfikowani jako inne osoby, a potem rodzina ustaliła prawdziwą tożsamość. Nie znalazła też żadnego potwierdzenia informacja o rozstrzelanych żołnierzach. To samo dotyczy tajemniczych ciał zgromadzonych w Zakładzie Medycyny Sądowej. Szczegółowa analiza kilkunastu źródeł medycznych, dotyczących statystyki i ruchu chorych i zmarłych, pozwoliła na rozszyfrowanie tożsamości tych osób – są to nazwiska znane z wcześniejszych list ofiar Czerwca '56.

W przypadku liczby rannych, udało się stworzyć imienny wykaz 384 osób, które odniosły obrażenia w związku z Poznańskim Czerwcem 1956 r. Oprócz tego odnalazłem ślad po 72 bezimiennych przypadkach zranień. To daje sumę 456 pewnych i udokumentowanych zdarzeń z udziałem rannych w Poznańskim Czerwcu 1956 r. Oficjalne dokumenty ówczesnych władz mówią o 575 rannych osobach. Ustalenie ostatecznej liczby rannych jest bardzo trudne, m.in. ze względu na bardzo niejednorodną kwalifikację przyczynowo-skutkową odniesionych obrażeń. Po tylu latach bardzo trudno ustalić, czy lekka rana cięta miała faktyczny związek z Poznańskim Czerwcem 1956 r. Edmund Makowski twierdził, że „liczba ponad tysiąca rannych nie jest zawyżona”⁶, a Aleksander Ziemkowski był zdania, że z samej tylko „pomocy ambulatoryjnej skorzystało około 900 lżej rannych”⁷. Szczegółowe badania dokumentacji medycznej nie potwierdzają w najmniejszym stopniu tych tez – można więc przyjąć, że liczba 900 jest mocno zawyżona.

Jako ciekawostkę można podać, iż w Poznańskim Czerwcu 1956 r. zginęło siedmiu członków PZPR, pięciu ZMP i jeden cywil będący jednocześnie z ORMO i nie byli to tylko przedstawiciele władzy.

Poznańskiego Czerwca 1956 r. nie zapomni żaden Poznaniak. Niezależnie od stopnia zaangażowania, nikt, kto wtedy mieszkał w Poznaniu, nie pozostał wobec nich obojętny. Wydarzenia jakie rozegrały się na ulicach Poznania pochłonęły 57 ofiar śmiertelnych i dotknęły prawie 600 rannych. Wieloletnie badania archiwalne Poznańskiego Czerwca 1956 r. ukazały bardzo smutny i przygnębiający obraz, mimo że odarty z patetyczności oraz z martyrologii. Sytuacja, jak miała miejsce w godzinach porannych w dniu 28 czerwca 1956 r. na placu Józefa Stalina wymknęła się spod kontroli tych, którzy zainicjowali masowy protest o podłożu ekonomicznym. Pokojowa manifestacja na tle placowym i socjalnym przerodziła się

⁶ E. Makowski, *Poznański Czerwiec 1956 – pierwszy bunt społeczeństwa w PRL*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2001, s. 172.

⁷ A. Ziemkowski, *Ofiary i straty ludzkie*, w: *Poznański Czerwiec 1956*, pod red. J. Maciejewskiego i Z. Trojanowiczowej, wyd. II – poprawione i rozszerzone, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1990, s. 123.

w zamieszki zbrojne o podłożu politycznym, które pochłonęły kilkadziesiąt śmiertelnych ofiar, kilkaset rannych, a straty materialne liczone w milionach ówczesnych złotych.

*

Na temat Poznańskiego Czerwca 1956 r. napisano już bardzo dużo. Rok 1981 r. otworzył drogę do licznej i różnorodnej publicystyki dotyczącej Poznańskiego Czerwca. Znaczącą rolę w upowszechnieniu wiedzy na ten temat odegrała wówczas książka *Poznański Czerwiec 1956 roku*⁸, pod redakcją Jarosława Maciejewskiego i Zofii Trojanowiczowej, dwójga filologów UAM w Poznaniu. Od tej pory, w ciągu 25 lat, ukazało się drukiem wiele pozycji naukowych, prasowych, wspomnieniowych, broszurowych, książkowych, studyjnych, ogólnych i monotematycznych, polemicznych i innych o różnej wartości. Często po pióro sięgali kombatanci i uczestnicy wydarzeń. Nadal jednak bardzo ważną rolę do spełnienia mają dociekliwe badania archiwalnych dokumentów, raportów i sprawozdań ówczesnych władz. Jednocześnie bardzo istotne są szczegółowe badania poszczególnych spraw i biegu zdarzeń czerwcowych, czy też weryfikacja hipotez, obiegowych sądów i domniemań.

Pomimo istnienia bardzo bogatej literatury na temat Poznańskiego Czerwca 1956 r.⁹, brak jest wciąż całościowych monografii lub syntez. Dwie pozycje – jedna z 1981 r.,¹⁰ będąca zapisem konferencji zorganizowanej w Instytucie Historii UAM oraz opracowanie Edmunda Makowskiego z 2001 r.¹¹ absolutnie nie wyczerpują zagadnienia. Szczególną uwagę zwraca pozycja autorstwa Pawła Machcewicza z 1993 r.,¹² który jako pierwszy szeroko wykorzystał materiały wytworzone przez ówczesny aparat bezpieczeństwa. Jeżeli chodzi zaś o opracowania pisane przez uczestników wydarzeń,¹³ to można mieć poważne wątpliwości, co do obiektywności i rzetelności tychże wydawnictw.

Spośród artykułów bardzo trudno wskazać teksty, które traktowałyby *stricte* naukowo o wydarzeniach Poznańskiego Czerwca 1956 r., choć opublikowano kilka

⁸ *Poznański Czerwiec 1956*, pod red. J. Maciejewskiego i Z. Trojanowiczowej, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1981, 347 ss.

⁹ W. Albrecht-Szymanowska, *Bibliografia Poznańskiego Czerwca 1956*, pod red. Z. Trojanowiczowej, wyd. I, Biblioteka Poznańskiego Czerwca '56 nr 3, Wydawnictwo WiS, Poznań 1996.

¹⁰ *Wydarzenia czerwcowe w Poznaniu 1956. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Historii UAM w dniu 4 V 1981 roku*, pod red. Edmunda Makowskiego, wyd. I i II, Wydawnictwo Naukowe UAM w Poznaniu, Poznań 1981.

¹¹ E. Makowski, *Poznański Czerwiec 1956 – pierwszy bunt...*

¹² P. Machcewicz, *Polski rok 1956*, wyd. I, Oficyna Wydawnicza „Mówią wieki”, Warszawa 1993.

¹³ H. Ladorski, *Niepokonani. Poznań '56*, Związek Powstańców Poznańskiego Czerwca 1956 „Niepokonani '56”, Poznań 1992; S. Zuber, *Przyczyny wybuchu Powstania Poznańskiego w czerwcu 1956 roku*, wyd. II, Chrześcijański Związek Kombatantów Powstania Poznańskiego Czerwca 1956 r. Zarząd Główny w Poznaniu, Poznań 1998.

interesujących głosów i komunikatów¹⁴. Również publikowane wspomnienia uczestników wydarzeń należy traktować z dużą rezerwą, gdyż z upływem czasu osoby te zmieniają swoje relacje, dodają nowe zdarzenia, w których rzekomo mieli brać udział. Pogląd ten podziela prokurator Mirosław Sławeta z Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, który prowadzi śledztwo w sprawie Poznańskiego Czerwca 1956 r.: „Część świadków składa niestety zeznania, które nie odzwierciedlają ich faktycznych przeżyć, lecz wiedzę nabytą z niezliczonej ilości publikacji”¹⁵. Wiąże się to z problemem społecznym i moralnym, a mianowicie z przyznawaniem uprawnień kombatanckich za udział w Poznańskim Czerwcu 1956 r. Należy jednak bardzo wyraźnie i zdecydowanie oddzielić tzw. kombatanctwo czerwcowe, które balansuje często na granicy prawa, od prawdziwych kombatanatów, weteranów wojennych, ruchu oporu, inwalidów wojennych, więźniów obozów i łagrów, którym te uprawnienia należą się bezdyskusyjnie i bezwzględnie, a ich zasługi są niepodważalne.

Prowadzone przez wiele lat badania pozwalają na zaprezentowanie problemów, które należałoby przeanalizować w sprawie Poznańskiego Czerwca 1956 r. Przede wszystkim dotyczy to potrzeby kompleksowego opracowania dokumentów będących w zasobach IPN (pozański pion edukacyjny IPN całkowicie się nie sprawdza na tym polu). Materiały te tylko częściowo wykorzystali Zofia Trojanowicz, Paweł Machcewicz oraz piszący te słowa. Nie jest kompleksowo opracowana – poza dwoma artykułami Jana Sandorskiego¹⁶ – tematyka związana z procesami poznańskimi (głównie pod kątem prawnych analiz aktów oskarżenia), brak jest syntezy charakteryzującej aresztowanych, nowego spojrzenia wymaga kwestia udziału wojska w wydarzeniach, zwłaszcza udziału poznańskich szkół wojskowych i 10 Wielkopolskiego Pułku KBW. Prace Edwarda Jana Nalepy¹⁷ i artykuły Janusza Karwata¹⁸ są doskonałym punktem wyjścia do takiej syntezy. Nie ma w historiografii Poznańskiego Czerwca 1956 r. – poza tzw. *Raportem*

¹⁴ Np.: W. Augustyniak, J. Sandorski, *Prawne aspekty...*, s. 121-143 lub K. Bedyński, *Problematyka więzienna Poznańskiego Czerwca 1956 r.*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1998, nr 18, s. 61-78.

¹⁵ *Świadek Czerwiec*, „Gazeta Wyborcza” nr 148(4861), 28 VI 2005, dodatek „Gazeta Wielkopolska” s. 6 – rozmowa Piotra Bojarskiego z Mirosławem Sławetą.

¹⁶ J. Sandorski, *Procesy poznańskie z 1956 roku. Wątpliwości, polemiki, klimaty*, w: *Poznański Czerwiec 1956...*, s. 165-221; tenże, *Wymiar sprawiedliwości PRL w 1956 roku na tle procesów uczestników Poznańskiego Czerwca*, „Kronika Miasta Poznania” 2006, nr 2, s. 188-216.

¹⁷ E. J. Nalepa, *Pacyfikacja zbuntowanego miasta. Wojsko Polskie w Czerwcu 1956 r. w Poznaniu w świetle dokumentów wojskowych*, wyd. I, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1992; *Po obu stronach barykady. Wojska Polskie w Poznaniu 1956 w dokumentach*, wstęp i opracowanie E. J. Nalepa, wyd. I, Agencja Wydawnicza „Egros”, Warszawa 1998; tenże, *10 Pułk KBW w wydarzeniach poznańskich 1956 roku*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1996, nr 2(156), s. 180-195; tenże, *Nie tylko 10 Pułk KBW*, „Polska Zbrojna” nr 27(234), z 1 VII 2001, s. 38.

¹⁸ J. Karwat, *Wojsko Polskie w wydarzeniach Poznańskiego Czerwca. Fakty i mity*, w: *Przełomowy rok 1956...*, s. 93-100; tenże, *Pacyfikacja miasta*, „Kronika Miasta Poznania” 2006, nr 2, s. 55-73.

*Pietrzaka*¹⁹ – całościowej analizy dotyczącej udziału Milicji Obywatelskiej oraz udziału i roli Urzędu Bezpieczeństwa. Wciąż są nieodnalezione protokoły z oględzin zwłok ofiar zjść, przeprowadzanych w Zakładzie Medycyny Sądowej przez milicyjnych techników dochodzeniowych, pracujących przy Wydziale Kryminalnym Komendy Miejskiej MO w Poznaniu. Protokoły te były okazywane rodzinom zabitych. Na dobry artykuł naukowy czeka opis sytuacji wewnątrz gmachu WUd/sBP w Poznaniu²⁰. W materiałach IPN w Warszawie²¹ są materiały dźwiękowe z zapisów demonstracji, nagrywane przez funkcjonariuszy UB, będących w tłumie, jest też mnóstwo fotografii, rozproszonych po różnych jednostkach archiwalnych, które należałoby zebrać w całość – album wydany w 2003 r.²² przez IPN jest dobrym tego zwiastunem.

50. rocznica Poznańskiego Czerwca 1956 r. jest właściwym momentem, by tego typu badania podjąć, choć powinny być one już zaczęte wcześniej. Tylko przez publikacje na odpowiednim poziomie merytorycznym (a nie poprzez reprints i wznowienia), które są dobrze umocowane źródłowo i metodologicznie, można zachować pamięć o najtragiczniejszych wydarzeniach w powojennej historii Poznania. Pojawiające się przy tym liczne spory i dyskusje mogą tylko konstruktywnie wpłynąć na stan naszej wiedzy o Poznańskim Czerwcu 1956 r.

ABSTRACT

The Poznań June of 1956 is the most tragic event in the city's post-war history. The workers strike of an initially socio-economic character turned into armed riots of a political nature. The army entered the city. Within several hours 57 people were killed or died of wounds and there were nearly 600 casualties. Since then, these incidents have been the theme of numerous studies, books and articles. However, the literature of the subject often repeats the same myths, legends and obvious distortions or errors. The author of the article has been engaged for some years now in a study that sheds new light on many of the widely-held myths of the Poznań June 1956. He has managed to retrace the course of the decision-making process concerning the command to shoot and to solve the question of the so-called first shot. It was also possible to verify the number of fatal victims and the circumstances of their death (accidental in a majority of cases). An analysis of the circumstances of the death of Roman Strzałkowski was undertaken and the results differ markedly from the commonly accepted hagiographical legend.

The Poznań June is still in demand of new literature, studies and syntheses. Anyone who claims that there is nothing more to write about is very much mistaken. It is only by publications representing adequate knowledge of the subject, firmly based on sources and a sound methodology, that we can sustain the memory of the events of the most tragic day in the history of Poznań. The various debates and discussions that such publications might generate will be a constructive influence on the state of our knowledge of the Poznań June of 1956.

¹⁹ *Raport Pietrzaka*, „Karta” 1991, nr 5, s. 134-143.

²⁰ W mojej książce zostało po raz pierwszy wykorzystane opracowanie ppłk. Feliksa Dwojaka, szefa WUd/sBP w Poznaniu – patrz: F. Dwojak, *Mój czerwiec 1956 roku. (Wspomnienia świadka wydarzeń)*, Departament Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW, czerwiec 1981 r.

²¹ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie, sygn. IPN BU 0749.

²² S. Jankowiak, P. Machcewicz, A. Rogulska, *Zranione miasto. Poznań w czerwcu 1956 roku*, Instytut Pamięci Narodowej, Poznań, Warszawa 2003.

ANEKS

Wykaz osób, które zginęły lub zmarły z odniesionych ran w wyniku wydarzeń Poznańskiego Czerwca 1956 r.

Lp.	Nazwisko i imię	Wiek	Zawód	Miejsce pracy, nauki lub służby	Miejsce aktualnego pochówku (stan na 2006 r.)
1	Bentke Roman	18	uczeń technikum	klasa I W 2-letniego Technikum Łączności nr 1 Ministerstwa Łączności Wydział Przenoszenia	Lutycka ¹ pole Św. Michała, rząd 5, grób nr 24 ²
2	Błazęjak Henryk	16	uczeń tokarski	Zasadnicza Szkoła Zawodowa Centralnego Urzędu Szkolenia Zawodowego przy ul. Inżynierskiej	Bluszczowa ³ pole NM, rząd 17, grób nr 2
3	Boroń Sylwester	25	główny technolog	Wojewódzka Fabryka Metalowa „Żelazo- Chrom” w Wolbromiu	Skata k/Ojcowa ⁴ strona lewa, rząd 4, grób 1 od prawej ⁵
4	Braun Zdzisław	26	kierowca	?	Junikowo ⁶ pole 10/2, rząd 4, grób nr 120
5	Cieślik Walenty	20	pracownik fizyczny	Rzeźnia Miejska	Cytadela ⁷
6	Czekaj Jakub	21	rolnik	szeregowy 10 Wielkopolskiego Pułku KBW, woźnica w plutonie gospodarczym jednostka nr 1669	Żębocin ⁸ pole 1 z lewej, rząd 5, grób drugi od prawej

¹ Cmentarz parafii p.w. Św. Jana Vianney przy ul. Lutyckiej w Poznaniu.

² Jest to numeracja z księgi cmentarnej, a nie pozycja grobu w rzędzie.

³ Cmentarz parafii p.w. Bożego Ciała przy ul. Bluszczowej w Poznaniu.

⁴ Cmentarz parafii p.w. Św. Mikołaja przy ul. Krakowskiej w Skale k/Ojcowa.

⁵ Rzędy należy iść z przodu od strony kaplicy w kierunku bramy wejściowej.

⁶ Cmentarz Komunalny nr 2 Poznań – Junikowo.

⁷ Cmentarz Bohaterów Polskich na Cytadeli Poznańskiej.

⁸ Cmentarz parafii p.w. Św. Stanisława Biskupa w Żębocinie.

Lp.	Nazwisko i imię	Wiek	Zawód	Miejsce pracy, nauki lub służby	Miejsce aktualnego pochówku (stan na 2006 r.)
7	Dąbrowicz Michał	23	inspektor produkcji	Poznańskie Zjednoczenie Robót Łądowo-Inżynierskich Budownictwa Przemysłowego; student zaoczny Wydziału Mechanicznego Politechniki Poznańskiej	Środa Wielkopolska ⁹ sektor 1/68 strona lewa, rząd 4, grób 7 – (rząd i grób należy liczyć od drugiego grobowca z czerwonej cegły)
8	Dutkiewicz Kazimierz	17	elektromonter	Wydział Siatki Miejskiego Przedsiębiorstwa Komunikacyjnego	Górczyn ¹⁰ strona prawa, pole I b, rząd 5, grób 8
9	Falasa Bronisław	22	pomocnik maszynisty	szeregowy – strzelec w 6 kompanii piechoty I batalionu piechoty zmotoryzowanej 27 pułku zmechanizowanego 10 Sudeckiej Dywizji Pancerniej 2 Korpusu Pancernego (służył w Strzegomiu)	Stary Węgliniec ¹¹ drugie pole, rząd 3, grób 2 od lewej
10	Ficek Ryszard	21	sluchacz szkoly wojskowej	kapral podchorąży Oficerskiej Szkoły Wojsk Pancernych i Zmechanizowanych w Poznaniu słuchacz III roku	Cytadela
11	Franke Tadeusz	31	uciniacz pilników, szofer	?	Junikowo pole 10/2, rząd 4, grób nr 93
12	Frankowski Bogdan	22	oficer technik operacyjnych Sekcji I Wydziału IX	chorąży WUd/sBP w Poznaniu radiolegrafista	Cytadela
13	Gliński Andrzej	15	uczeń	Technikum Łączności	Cytadela
14	Grąja Kazimierz	31	oficer szkoleniowy Sekcji II Wydziału Kadr i Szkolenia	porucznik WUd/sBP w Poznaniu	Cytadela

⁹ Cmentarz Parafii Kolegiackiej p.w. Wniebowzięcia NMP u zbiegu ul. Ignacego Daszyńskiego i ul. Wrzesińskiej w Środzie Wielkopolskiej.

¹⁰ Cmentarz Górczyński – cmentarz parafii p.w. Matki Boskiej Bolesnej przy ul. Piotra Ściegietnego w Poznaniu.

¹¹ Dawny cmentarz parafii p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa u zbiegu ul. Głównej i ul. Marii Konopnickiej w Starym Węglincu.

Lp.	Nazwisko i imię	Wiek	Zawód	Miejsce pracy, nauki lub służby	Miejsce aktualnego pochówku (stan na 2006 r.)
15	Grześkowiak Henryk	24	pracownik fizyczny	Poznańskie Zakłady Przemysłu Piekarniczego, pomocnik fizyczny w dziale transportu	Miłostowo ¹² pole 7/20, rząd 11, grób nr 319
16	Hoppe Andrzej	18	uczeń ślusarski	Zasadnicza Szkoła Zawodowa Centralnego Urzędu Szkolenia Zawodowego przy ul. Inżynierskiej	Jeżyce ¹³ strona lewa, rząd L 47, grób 5
17	Izdebny Zygmunt	26	wartownik	kapral WUd/sBP w Poznaniu	Cytadela
18	Jackowski Czesław	41	?	W-8 ZISPO ¹⁴	Bluszczowa pole NM, rząd 19, grób nr 27
19	Janczewski Zbigniew	20	technik technolog o specjalności obróbka cieplna	absolwent Technikum Budowy Taboru Kolejowego Ministerstwa Przemysłu Maszynowego ¹⁵	Cytadela
20	Jankowiak Jerzy	16	uczeń szklarski	zakład szklarski Franciszka Letkiewicza przy ul. 23 Lutego 8	Górczyn strona prawa, pole IV, 3 rząd za 10 gankiem ¹⁶ , grób 39
21	Jankowski Roman	43	rzemieślnik specjalista	Oddział Elektrotechniczny Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego (ZNTK)	Bluszczowa pole NM, rząd 17, grób nr 12
22	Joachimiak Zbigniew	28	technik kreślarz	do III 1955 r. w Poznańskiej Fabryce Maszyn Żniwnych	Junikowo pole 10/2, rząd 4, grób nr 105

¹² Cmentarz Komunalny nr 1 Poznań – Miłostowo.

¹³ Cmentarz parafii p.w. Chrystusa Dobrego Pasterza przy ul. Nowina w Poznaniu (dawny cmentarz parafii p.w. Najświętszego Serca Jezusa i Św. Floriana).

¹⁴ ZISPO – Zakłady im. Józefa Stalina – w latach 1949-1956 nazwa Zakładów Przemysłu Metalowego H. Cegielski Poznań.

¹⁵ W dniu 29 czerwca 1956 r. miał się stawić w szkole po odbiór nakazu pracy w ZISPO.

¹⁶ Ganek jest to alejka z dwoma rzędami grobów.

Lp.	Nazwisko i imię	Wiek	Zawód	Miejsce pracy, nauki lub służby	Miejsce aktualnego pochówku (stan na 2006 r.)
23	Kaczmarek Władysław	26	ślusarz	pomocnik traktorzysty w Zakładach Mięśnych w Poznaniu	Cytadela
24	Kapitan Seweryn	18	uczeń-robotnik	Państwowy Monopol Tytoniowy	Junikowo pole R 26a-02-4
25	Kliche Zenon	17	uczeń	?	Junikowo pole 3/8, rząd 7, grób nr 264
26	Klój Leon	16	uczeń tokarski	Zakład Remontowo-Montazowym Przemysłu Mleczarskiego przy ul. Jakuba Krotowskiego-Krauthofera 22	Górczyn strona prawa, pole 1 b, rząd 6, grób 21
27	Kłos Czesław	46	ślusarz	ZNTK	Miłostowo pole 7/20, rząd 11, grób nr 320
28	Koldon Stanisław	24	radiooperator	Stacja Obsługi Radiotechnicznej w Pile	Junikowo pole 10/2, rząd 4, grób nr 106
29	Kowalczyk Jan	39	pomocnik palacza	Poznańskie Zakłady Przemysłu Spirytusowego przy ul. Bóznica	Górczyn strona prawa, pole 1 b, rząd 6, grób 18
30	Krystek Franciszek	31	starszy referent operacyjno-śledczy Sekcji Dochodzeniowej	starszy sierżant MO, Komenda Dzielnicowa MO Nowe Miasto w Poznaniu	Luboń k/Poznań ¹⁷ pole N2, grób 123, kwatery 2 od lewej, rząd 9, grób 8
31	Kubiak Marian	19	monier telekomunikacyjny	Urząd Telekomunikacyjny	Cytadela
32	Kuźnicki Wiesław	16	uczeń	klasa I b Wydziału Młodzieżowego Technikum Geodezyjnego Centralnego Urzędu Geodezji i Kartografii	Junikowo pole 3/6, rząd 7, grób nr 264

¹⁷ Cmentarz parafii p.w. Św. Barbary przy ul. Cmentarnej w Luboniu k/Poznań.

Lp.	Nazwisko i imię	Wiek	Zawód	Miejsce pracy, nauki lub służby	Miejsce aktualnego pochówku (stan na 2006 r.)
33	Lipski Franciszek	53	palacz	ZISPO	Cytadela
34	Makowski Roman	28	kreslarz-konstruktor	starszy Inspektor Organizacyjny Związek Zawodowy Pracowników Przemysłu Terenowego i Drobniego w Poznaniu	Lutycka pole Św. Barbary A, rząd 9, grób nr 1
35	Matwiejczuk Mikołaj	25	pracownik umysłowy	sekretarz Zarządu Okręgowego Związku Zawodowego Pracowników Przemysłu Terenowego i Drobniego we Wrocławiu	Wrocław: Osobowice ¹⁸ Aleja Zaskluzonych, pole 42, kwatery 40, rząd 1, grób 15
36	Milanowski Czesław	26	inżynier	absolwent Wydziału Elektrycznego Politechniki Poznańskiej	Junikowo pole 3/6, rząd 7, grób nr 257
37	Niemczewski Feliks	45	ślusarz	Wytwórnia Pomocy Naukowych przy ul. Walki Młodych 3	Junikowo pole 3/6, rząd 7, grób nr 259
38	Niemczyk Jan	49	konduktor rewizor	PKP	Junikowo AZ 3, rząd L, grób 16
39	Nowak Bogdan	19	kopista offsetowy	Zakłady Graficzne im. Marcina Kasprzaka	Jeżyce strona lewa, rząd L 50, grób 34 ¹⁹
40	Nowicki Henryk	15	uczeń ślusarski	Zasadiacza Szkoła Zawodowa Centralnego Urzędu Szkolenia Zawodowego przy ul. Inżynierskiej	Bluszczowa pole NM, rząd 17, grób nr 6
41	Ochocki Leon	45	dekorator-tapicer	prywatny warsztat przy ul. Gwardii Ludowej	Junikowo pole 10/2, rząd 5, grób nr 121

¹⁸ Cmentarz Komunalny Wrocław-Osobowice przy ul. Osobowickiej we Wrocławiu.

¹⁹ Czwały grób od bramy na wysokości ul. Augustyna Szamarzewskiego.

Lp.	Nazwisko i imię	Wiek	Zawód	Miejsce pracy, nauki lub służby	Miejsce aktualnego pochówku (stan na 2006 r.)
42	Piskorski Zdzisław	58	mistrz rzeźnicki	pracował u prywatnego przewoźnika Stefana Dąbrowskiego w Poznaniu przy ul. Śniadeckich 12	Górczyn strona lewa, pole III, 4 ganek (10 rząd od Alei Głównej), grób 10
43	Porolniczak Józef	28	pracownik magazynowy	Rzeźnia Miejska	Junikowo pole R31/3, rząd 2 ²⁰ , grób nr 4
44	Przybylski Jerzy	29	tokarz rzemieślnik	Oddział Mechaniczny ZNTK	Junikowo pole 10/2, rząd 4, grób nr 96
45	Pudys Józef	25	pracownik fizyczny	Zjednoczone Zakłady Rowerowe Poznańskie Zakłady nr 7 przy ul. Gatbarzy 8 pracownik fizyczny w transporcie wewnętrznym	Górczyn strona prawa, pole I b, rząd 5, grób 14
46	Raś Leszek	26	technik budowlany	Zjednoczenie Instalacji Sanitarnych i Elektrycznych Budownictwa Miejskiego; student Wydziału Elektrycznego Politechniki Poznańskiej	Cytadela
47	Rau Alfred	16	uczeń, ślusarz	pomochnik ślusarski w Poznańskim Przemysłowym Zjednoczeniu Budownictwa – w warsztatach przy ul. Kopanina; uczeń II klasy Technikum Budowlanego	Poznań Krzyżowniki ²¹ kwatera V, rząd 6, grób 14 (nr grobu – 260)
48	Sępkowski Marian	28	oficer	podporucznik, dowódca plutonu ogniowego baterii moździerzy 120 mm 73 pułku zmechanizowanego 19 Dywizji Pancerniej 2 Korpusu Pancernego	Długosiodło ²² grób 5 po lewej stronie za bramą główną

²⁰ Jest to osobny rząd na północnym skraju pola.

²¹ Cmentarz parafii p.w. Imienia Maryi przy ul. Braniewskiej w Poznaniu.

²² Cmentarz parafii p.w. Św. Rocha w Długosiodle.

Lp.	Nazwisko i imię	Wiek	Zawód	Miejsce pracy, nauki lub służby	Miejsce aktualnego pochówku (stan na 2006 r.)
49	Sikora Ireneusz	16	starszy woźny	Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu	Jeżyce strona lewa, rząd L 86, grób 13
50	Sobalak Marian	32	frezer, rencista	W-3 ZISPO	Bluszczowa pole NM, rząd 17, grób nr 7
51	Strzałkowski Roman	13	uczeń	Szkola Podstawowa nr 40	Junikowo pole R-23, grób nr 34
52	Toma Wacław	29	kowal	ZISPO	Cytadela
53	Wasylik Paweł	47	piekarz	prywatny zakład	Warszawa ²³ strona lewa, linia 11, grób nr 41
54	Wieczorek Kazimierz	25	konduktor	MPK	Junikowo pole 3/8, rząd 7, grób nr 259
55	Witkiewicz Jan	35	robotnik	PKP	Junikowo pole 3/8, rząd 7, grób nr 261 ²⁴
56	Wojewódzki Feliks	18	frezer	Poznańska Fabryka Maszyn i Urządzeń przy ul. Św. Michała w Poznaniu	Cytadela
57	Wysocki Mieczysław	24	grabarz	cmentarz parafii p. w. Matki Boskiej Bolesnej	Górczyn Aleja Główna, strona prawa (na wysokości pola IV), grób 19

²³ Tzw. stary cmentarz przy ul. Fosa, należący do Zarządu Cmentarzy Służewskich rzymskokatolickiej parafii p.w. Św. Katarzyny w Warszawie.

²⁴ W filmie *Remanenty Czerwcowe* w reż. Grzegorza Brauna (1996), prod. „Prasa i Film” dla Programu 1 TVP S. A., błędnie pokazano, iż grób Jana Witkiewicza nie istnieje.

Źródło: Ł. Jastrzab, „Rozstrzelano moje serce w Poznaniu” ..., s. 183-191.

Stanisław Żerko

NIEMIECKA POLITYKA ZAGRANICZNA 1933-1939

Seria Studium Niemcoznawcze nr 81

Poznań 2005, 500 ss., cena 45 zł

Prezentowana książka stanowi opartą na wnikliwej kwerendzie źródłowej syntezę polityki zagranicznej Trzeciej Rzeszy. Punktem wyjścia stało się przedstawienie koncepcji tej polityki w okresie przed dojściem *NSDAP* do władzy, jak i kształtowanie się nazistowskiego programu pod wpływem poglądów Hitlera, a także osób z kręgu elit władzy Trzeciej Rzeszy i innych osobistości nawiązujących do tradycyjnego nurtu niemieckiego nacjonalizmu.

Autor przedstawia główne kierunki aktywności niemieckiej dyplomacji w okresie konsolidacji reżymu hitlerowskiego, jak i późniejsze wysiłki budowania mocarstwowej pozycji Rzeszy. Szczegółowo zostały ukazane stosunki z mocarstwami, zwłaszcza próby pozyskania Wielkiej Brytanii jako sojusznika, lecz także wiele uwagi poświęcono polityce wobec mniejszych państw. Ważne miejsce zajmują też relacje z Polską, szczególnie zabiegi o włączenie naszego kraju do grupy państw-sprzymierzeńców Rzeszy, jak i kryzys powstały w związku z próbą podporządkowania sobie Polski, który doprowadził do rozpętania przez Hitlera II wojny światowej.